

Eponímia mèdica catalana (IV)

Elena Guardiola
Josep-Eladi Baños

Aquest quadern recopila, amb algunes actualitzacions i modificacions, els articles publicats a *Annals de Medicina* amb el subtítol "Eponímia mèdica catalana" dins l'apartat "Sense amnèsia" de la revista (a partir del volum 100, número 2, 2017). La Fundació Dr. Antoni Esteve ha obtingut l'autorització corresponent d'*Annals de Medicina* per a la seva reproducció.

Els escrits recullen el parer del autors del llibre, per la qual cosa la Fundació Dr. Antoni Esteve no es fa necessàriament partícip del seu contingut.

© Elena Guardiola Pereira, Josep-Eladi Baños Díez, 2022

© d'aquesta edició Fundació Dr. Antoni Esteve, 2022

TORRE ESTEVE

Passeig de la Zona Franca, 109

08038 Barcelona

Telèfon: 93 433 53 20

Direcció electrònica: fundacion@esteve.org

<http://www.esteve.org>

Portada: Addenda SL

ISSN edició impresa: 2385-5053

ISSN edició electrònica: 2385-5061

ISBN: 978-84-124247-3-7

Dipòsit legal: B 23331-2022

Imprès a Espanya

Fèlix Janer i Bertran.

La *Centaurea janerii*

L'epònim

***Centaurea janerii* Graells.** Espècie endèmica al centre i al nord de la Península Ibèrica, del gènere *Centaurea*, un grup nombrós de plantes amb flor de la família *Asteraceae*. Marià de la Pau Graells la va batejar amb aquest nom en reconeixement a Fèlix Janer i Bertran^{1,2}.

Fèlix Janer i Bertran, l'home

Fèlix Janer i Bertran (Feliu Janer i Bertran en algunes fonts) (Fig. 1) va néixer a Vilafranca del Penedès el 30 de juliol de 1781. Era fill de Miquel Janer i Pausas, ferrer, i d'Antònia Bertran i Anglada. A Vilafranca va estudiar llatí; després, retòrica i poètica a Barcelona durant dos anys i, més tard, durant tres anys, filosofia a Cervera, on es va graduar com a batxiller en filosofia l'any 1793^{3,4}.

Va seguir més endavant estudis d'anatomia, botànica, física i química a la Facultat Reunida de Barcelona i química a l'Escola de la Junta de Comerç de la ciutat comtal. De retorn a Cervera, estudià els quatre anys de medicina teòrica, essent batxiller en medicina el 1803³. L'any 1805 finalitzà els dos darrers cursos de pràctiques a l'Hospital de la Santa Creu, amb Francesc Salvà i Campillo (1751-1828), i obtingué en finalitzar el curs els títols de llicenciat i de doctor⁴.

El 1806 era ja professor ajudant per oposició a Cervera i un any més tard, també per oposició, va obtenir la càtedra de matèria mèdica, terapèutica i higiene, càtedra que professà fins l'any 1824^{3,4}.

Durant la Guerra del Francès, la Universitat va restar tancada. Janer va participar llavors en accions militars com a metge del sometent del Llobregat i s'ocupà

també, quan estava a Vilafranca, dels malalts de la vila; cal recordar que fins i tot arribà a acordar amb els francesos que Vilafranca no fos passada a foc^{4,5}.

Figura 1. Fèlix Janer i Bertran (1779-1865).

Acabada la guerra, els anys següents, Janer es va anar convertint en una persona destacada a Catalunya: a més de ser catedràtic, fou acadèmic de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona, vocal de la Junta de Govern del Principat de Catalunya, diputat a Corts del 1820 al 1822, membre de la Reial Acadèmia de Medicina de Barcelona (1822) i soci de la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País (1822), entre altres. Va intervenir en les discussions de molts i variats temes –i no només mentre va ser diputat, quan treballà a les comissions del Pla General d'Instrucció Pública, Codi Sanitari i Reglament de Beneficència³– entre els quals, per citar-ne alguns, la llibertat d'impremta concomitant a llibertat de premsa política, la divisió territorial de Catalunya, la reforma de la sanitat pública espanyola, la reforma universitària i el retorn de la universitat a la ciutat de Barcelona⁴.

El 1822 tornà a Barcelona. Allà fou catedràtic de l'Escola Especial de la Ciència de Guarir, però, en dissoldre's aquesta escola, de nou marxà cap a Cervera. El 1826 obtingué la plaça de catedràtic interí de l'Estudi Clínic de Barcelona i l'any següent va aconseguir la plaça en propietat³. L'any 1831 va ser nomenat catedràtic de Clínica Mèdica de l'Institut de Medicina Pràctica de Barcelona, càtedra que ostentaria fins l'any 1847⁴, i el 1832 metge major de l'Hospital de la Santa Creu⁶.

Ingressà a la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona l'any 1822. En aquesta Acadèmia va ser revisor de la Direcció d'Electricitat, director de Pneumàtica i Electricitat, censor de l'Acadèmia, director de la Secció de Ciències Físicoquímiques, vicepresident i president⁷; també va ser president de la Comissió d'Estadística de la Societat Econòmica d'Amics del País³.

Fou acadèmic numerari de la Reial Acadèmia de Medicina de Barcelona, on ingressà el 26 de febrer de 1822. A partir de la represa de 1831 de l'Acadèmia, i durant molts anys, l'acte més important era la inauguració solemne del curs; Fèlix Janer fou

l'encarregat de la lliçó inaugural aquell any 1831 (*Sobre las ventajas que ha de presentar el nuevo reglamento de Academias de Medicina y Cirugía del Reyno*) i també el 1844 (*De los viajes médicos*). Janer ha estat l'únic acadèmic que ha fet la lliçó inaugural dues vegades^{8,9}.

El 1840, vint anys després d'haver-ho estat per primera vegada, tornà a ser diputat a Corts per Barcelona, aquest cop amb la candidatura monàrquica constitucional³, tot i que els esdeveniments polítics no li van permetre fer efectiva políticament la seva elecció⁴. L'any 1842 sortí de la ciutat abans d'ésser bombardejada; poc després, el 1843, era director del Col·legi de Medicina i Cirurgia de Barcelona³. El 1845, en fer-se efectiva la restauració de la universitat a Barcelona, fou nomenat oficialment primer degà de la nova Facultat de Medicina i catedràtic de Clínica i de Moral Mèdica⁴.

Fèlix Janer va ser un dels introductors de l'homeopatia a Catalunya¹⁰. Començà a assajar els seus efectes terapèutics a la seva clínica cap a 1845-1846, tot i que recomanava també altres tractaments³.

L'any 1847, però, per qüestions familiars, va demanar el trasllat de càtedra a la Universitat de Madrid (va ser-ne catedràtic fins el 1862). Començà així una nova etapa que el portà a desenvolupar diferents activitats i càrrecs, en alguns dels quals originà diverses controvèrsies. Així, per exemple, el 1848, essent Conseller Reial d'Instrucció Pública, donà suport a la sol·licitud de la Sociedad Hahnemanniana Matritense de crear una clínica i una càtedra homeopàtiques¹¹; aquest fet va originar incidents estudiantils a la Facultat de Medicina de Madrid. Uns anys més tard, el 1862, seria nomenat soci d'honor i de mèrit d'aquella societat³.

Escrigué nombrosos articles en diaris i revistes, entre els quals *El Eco de Reus*, *Gaceta Médica*, *La Semana* i el *Boletín Oficial de Instrucción Pública*. Codirigí, des de 1826 i fins l'any 1829, el *Diario General de Ciencias Médicas o Colección Periódica de Noticias y Discursos Relativos a la Medicina y Ciencias Auxiliares*, una revista

mèdica mensual per a divulgar les darreres novetats mèdiques i les notícies científiques relacionades. Destacaren també les seves col·laboracions al *Boletín* de l'Acadèmia de Ciències Naturals de Barcelona, al *Diccionario de escritores catalanes*, de Torres Amat, i al *Suplemento* d'aquest diccionari de Corominas. També va publicar diversos treballs sobre hidroteràpia^{3,4}.

Janer va ser un autor molt prolífic. La seva obra ha estat estudiada i s'han publicat interessants reculls, com el que ja va fer Anastasio Chinchilla l'any 1846 al volum 4 dels *Anales históricos de la medicina en general, y biográfico-bibliográfico de la española en particular*¹², el publicat al *Diccionario biográfico de metges catalans* per Calbet i Camarasa i Corbella i Corbella (1982)³ o, més recentment, els estudis duts a terme per Baltà i Moner (2010, 2014 i 2020)^{4,5,13}. A més, altres autors han analitzat amb detall alguna de les publicacions de Janer¹⁴ o aspectes específics, com ara la relació entre metge i malalt, en les seves obres¹⁵.

Citem, a continuació, algunes de les obres que hem pogut consultar en la preparació d'aquest capítol; són només una mostra de la seva extensa producció científica: *Desagravio de la medicina española injuriada por el autor del artículo Medicina militar del Diccionario de las Ciencias Médicas, que se publica actualmente en París* (Cervera, 1819); *Elementa physiologiae humanae ad usum academicum conscripta* (Cervera, 1819) (Fig. 2); *Tratado del tifo* (Barcelona, 1830; Janer va traduir del llatí al castellà aquesta obra de F. Hildebrand, professor a Viena, afegint-hi nombroses notes i comentaris); *Elogio histórico del Dr. D. Francisco Salvá* (Barcelona, 1832; llegit a la Reial Acadèmia de Medicina i Cirurgia de Barcelona) (Fig. 3); *Del buen gusto en Medicina, y de los medios de adquirirlo y perfeccionarlo. Discurso inaugural que en la apertura de estudios del Real Colegio de Medicina y Cirugía de Barcelona leyó [...]* (Barcelona, 1833; es va reeditar el 1855); *Instrucción clara y sencilla para todas las clases del pueblo sobre los medios más convenientes y seguros para preservarse del*

Figura 2. Portada de *Elementa physiologiae humanae ad usum academicum conscripta*, de Fèlix Janer, que es va publicar a Cervera l'any 1819.

cólera-morbo asiático y curarse de sus primeros ataques (Barcelona, 1834; se'n van fer varies edicions); *Preliminares clínicos ó introducción á la práctica de la Medicina* (Barcelona, 1835); *Idea de una bibliografía crítico-médica. Discurso inaugural* (Barcelona, 1841; discurs llegit "en la abertura de estudios del Colegio Nacional de Medicina y Cirugía de Barcelona"); *De los viajes médicos. Acta de la sesión literaria pública que el día 2 de enero de 1844 celebró la Academia Nacional de Medicina y Cirugía de Barcelona* (Barcelona, 1844); *Tratado elemental completo de moral médica ó exposición de las obligaciones del médico y del cirujano, en que se establecen las reglas de su conducta moral y*

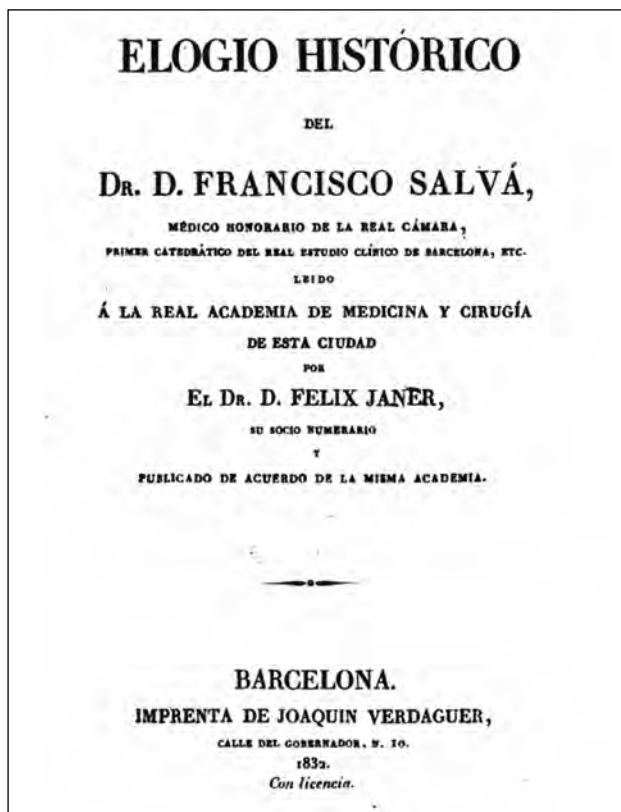

Figura 3. Portada de *Elogio histórico del Dr. D. Francisco Salvá*, publicat a Barcelona l'any 1832, que Fèlix Janer va llegir a la Reial Acadèmia de Medicina i Cirurgia de Barcelona.

política en el ejercicio de su profesión (Madrid, 1847; obra pionera en aquests temes al segle XIX, molt utilitzada durant dècades); i *Tratado general y particular de las calenturas según los conocimientos prácticos más útiles y seguros, comprobados por una experiencia de más de cincuenta años* (Madrid, 1861).

Fèlix Janer va morir a Guadalajara el 2 de desembre de 1865³. Les seves despulles van ser traslladades al cementiri de Vilafranca del Penedès l'any 1866.

El 3 d'octubre de 1889, l'Ajuntament acordà donar el seu nom a un carrer i, des de 1906, al Saló de Plens de

l'Ajuntament de Vilafranca hi ha el seu retrat, com a fill il·lustre de la vila⁴.

L'espècie *Centaurea janerii*

Als segles XVIII i XIX, en què es van descriure moltes espècies de plantes, no fou infreqüent que el descobridor, o qui la descrivia per primera vegada, bategés aquella nova troballa amb el nom d'una persona, en reconeixement i homenatge als seus mèrits, que podien ser de molt diversos tipus i quedaven reflectits al text que acompanyava els detalls de la nova planta descrita. Aquest va ser el cas de la *Centaurea janerii*, dedicada a Fèlix Janer.

El gènere *Centaurea* correspon a un grup nombrós de plantes amb flor de la família *Asteraceae*. Són plantes herbàcies similars als cards, originàries de l'hemisferi nord. Les flors són de colors diferents segons l'espècie. Són força atractives i sovint d'aspecte delicat, la qual cosa ha fet que a casa nostra algunes es coneguin amb el nom popular d'*angelets*. També es coneixen en alguns indrets com a safranó i, per la forma de les fulles, com a "ullal d'ós". N'hi ha més de 250 espècies al món.

A mitjan segle XIX, a la Serra d'Àvila se'n va descobrir una nova espècie, de la qual el mes de juliol de 1855 Joan Isern Batlló, metge i botànic (a qui dediquem també un capítol en aquest mateix volum), en va recollir uns exemplars. Marià de la Pau Graells, també metge i a qui devem també alguns epònims, la va descriure i la va batejar amb el nom *Centaurea janerii*. Graells ho publicà per primera vegada el 1859 al volum 4 de les *Memorias de la Real Academia de Ciencias de Madrid*, dins d'un treball titulat *Ramilletes de plantas españolas escogidas por el Dr. D. Mariano de la Paz Graells*¹. Així ho explicava en aquest treball, que es publicaria també separatament el mateix any²: "Invenitur in Sierra de Avila propè el Puerto del Pico et juxta diversorium de Sta. Teresa, non procul à pago Cepeda la Mora, ubi mense julio anno 1855 collector Isern detexit, et me

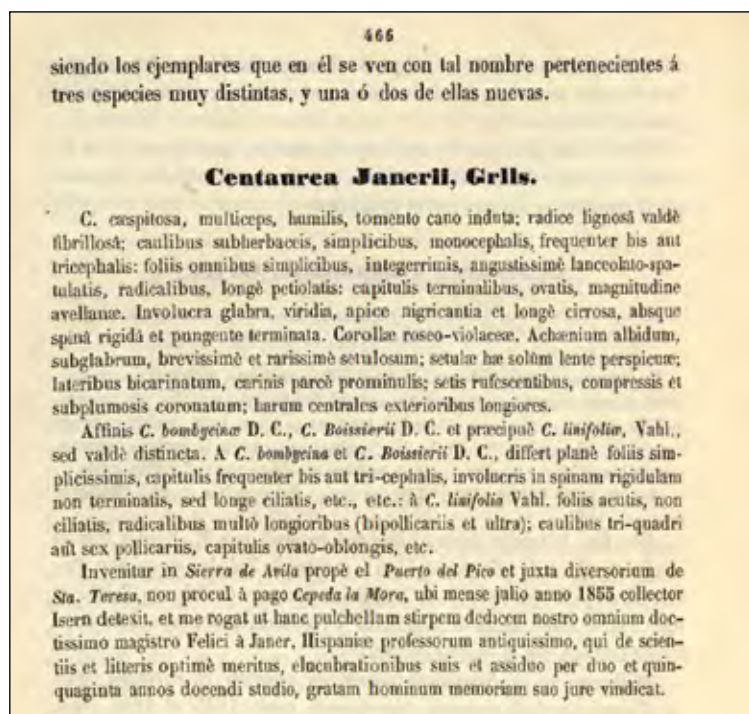

Figura 4. Primera descripció de la *Centaurea janerii*, publicada per Marià de la Pau Graells a *Memorias Real Academia de Ciencias Exactas, Físicas y Naturales de Madrid*, l'any 1859¹.

rogat ut hanc pulchellam stirpem dedecem nostro omnium doctissimo magistro Felice à Janer, Hispaniæ professorum antiquissimo, qui de scientiis et litteris optimè meritis, elucubrationibus suis et assiduo per duo et quinquaginta annos docendi Studio, gratam hominem suo jure vindicat" (Fig. 4). Quedava així escrit que el nom estava dedicat a Fèlix Janer, qui, a més d'haver estat un dels seus mestres i amb qui havia col·laborat molt de temps, era també el seu cunyat¹⁶. Val a dir que en aquesta mateixa publicació Graells analitzava una altra planta, ja descrita anteriorment per Miquel Bernades i Mainader, que va batejar com *Genista barnadesii* en reconeixement a la feina de Miquel Bernades i Mainader^{17,18}.

L'herbari de Graells anomenat *Herbarium castellanum*, en el qual es trobava la *Centaurea janerii* així descrita, es va considerar perdut durant moltes dècades. No va ser fins el 1996 que Carrasco et al.¹⁹ van fer públic que havia estat localitzat al Gabinete de Ciencias Naturales del Real Colegio Alfonso XII, a San Lorenzo de El Escorial (Madrid). Es van recuperar, a més d'altres espècies també descrites per Graells, la *Centaurea*

Figura 5. Primera il·lustració de la *Centaurea janerii* Graells, que acompanya l'exemplar inclòs a l'herbari de Graells, trobat el 1996 –després de molts anys d'haver-se donat per perdut– al Gabinete de Ciencias Naturales del Real Colegio Alfonso XII, de San Lorenzo de El Escorial (Madrid)¹⁹.

janerii i els dibuixos que il·lustraven aquesta nova espècie, que es trobaven junt amb els exemplars de les plantes (Fig. 5).

Centaurea janerii (*janeri* en algunes fonts) (Fig. 6) és una espècie endèmica al centre i al nord de la península Ibèrica, que floreix de maig a agost. En el moment

Figura 6. *Centaurea janerii* Graells.

d'escriure aquestes línies es té constància de tres subespècies descrites: *Centaurea janerii* subsp. *babiana* Laínz, *Centaurea janerii* subsp. *gallaecica* Laínz i *Centaurea janerii* subsp. *janerii* Graells^{20,21}.

NOTA: Aquest capítol es basa en un article publicat a la revista *Annals de Medicina* dins la sèrie *Eponímia Mèdica Catalana* (Annals de Medicina. 2020;103(4):178-83).

Referències bibliogràfiques

1. Graells MP. *Centaurea janerii* Graells. Memorias Real Academia de Ciencias Exactas, Fisicas y Naturales de Madrid. 1859;4:466.
2. Graells MP. Ramilletes de plantas españolas escogidas por el doctor D. Mariano de la Paz Graells, académico de número de la Sección de Ciencias Naturales. Madrid: Imprenta y librería de D. Eusebio Aguado; 1859. p. 8.
3. Calbet i Camarasa JM, Corbella i Corbella J. Diccionari biogràfic de metges catalans. Segon volum. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana. Seminari Pere Mata. Universitat de Barcelona; 1982. p. 84-6.
4. Baltà i Moner J. Personatges de la ciència i la tecnologia al Penedès. Segles XVIII-XXI. Vilafranca del Penedès: Heretat Baltà de Cela; 2020. p. 140-8.
5. Balta i Moner J. El metge Fèlix Janer i Bertran i la Catalunya del s. XIX. Vilafranca del Penedès: Institut d'Estudis Penedesencs; 2014.
6. Massons JM. Història del Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona (1760-1842). Barcelona: Fundació Uriach 1838; 2002.
7. Fèlix Janer i Bertran. Acadèmics numeraris. Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona. Consultable a: <https://www.racab.cat/academics/historics/numeraris-h/j/janer>. Accés el 2 de juny de 2022.
8. Feliu Janer i Bertran. Acadèmics numeraris. Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya. Consultable a: <http://ramc.cat/academics/>. Accés el 2 de juny de 2022.
9. Corbella i Corbella J. La Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya. Memòria històrica gràfica. Gimbernat. Sèrie gràfica 4. 2010;(142):48.
10. Corbella i Corbella J, Calbet i Camarasa JM. L'evolució del pensament mèdic català en el segle XIX. Anales de Medicina. 1973;59(2):184-201.

11. González-Carvajal García I. Noticias históricas sobre la homeopatía en Cataluña. Rev Med Homeopat. 2010; 3(Esp Cong):30-2.
12. Chinchilla A. Anales históricos de la medicina en general, y biográfico-bibliográfico de la española en particular. Vol 4. València: Imprenta de D. José Mateu Cervera; 1846. p. 516-22.
13. Baltà i Moner J. Bibliografia de Fèlix Janer i Bertran (1779-1865). Del Penedès. 2010;22:17-27.
14. Sabaté i Casellas F, Torres i Gallardo B. Un text antic de Feliu Janer sobre "El bon gust en Medicina". 1833. Gimbernat. 2011;55(*):39-46.
15. Esteva de Sagrera J, Figuerola i Pujol I, Espinosa i Ramos E. La relació entre metge i malalt a l'obra de Feliu Janer. Gimbernat. 1990;14:121-8.
16. Aragón S. Un relevo generacional en la historia natural española. La Gasca y Graells: del científico liberal al naturalista isabelino. Asclepio. Revista de Historia de la Medicina y de la Ciencia. 2006;58(2):203-30.
17. Guardiola E, Baños JE. Eponímia mèdica catalana. Els epònims de Miquel Bernades i Mainader. El gènere *Barnadesia* i altres epònims. Annals de Medicina. 2014;97:33-8.
18. Guardiola E, Baños JE. Miquel Bernades i Mainader. El gènere *Barnadesia* i altres epònims. A: Guardiola E, Baños JE. Eponímia mèdica catalana (III). Quaderns de la Fundació Esteve. N. 38. Barcelona: Fundació Dr. Antoni Esteve; 2016. p. 15-22.
Consultable a: <https://www.esteve.org/ca/libros/quadern-eponimia-3/>. Accés el 2 de juny de 2022.
19. Carrasco MA, Perea D, García A. Types of species described by M. P. Graells (1809-1898), found in the Real Colegio Alfonso XII (San Lorenzo del Escorial, Madrid). Botanica Complutensis. 1996;21:87-97.
20. Arnelas I, Devesa JA. Revisión taxonómica de *Centaurea* sect. *Leptanthus* (Neck.) Dumort (*Asteraceae*) en la península ibérica. Acta Botanica Malacitana. 2012;37:45-77.
21. Arnelas Seco I, Devesa JA. Contribución al conocimiento cariológico del género *Centaurea* L. (*Asteraceae*) en la Península Ibérica. Grupo *Jacea-Leptanthus*. Lagasalia. 2010;30:407-45.